

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

А. В. Ляшук

*здобувач кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО ПИСЬМА

Постановка проблеми. Письмо – знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів двох вимірів з метою передавання інформації на віддалі й закріплення її в часі [3]. Для юридичних професій письмо є важливим засобом виявлення знання закону та рівня володіння мовою. Юридичне письмо (правове письмо) – це вид навичок технічного письма, який використовують адвокати, судді, законодавці та інші для вираження юридичного аналізу, законних прав та обов'язків.

Термін «юридичне письмо» не є широко вживаним у правовому просторі України. Здебільшого вітчизняні науковці оперують поняттям «мова права», однак ці терміни не тотожні, оскільки мова – це щось ідеальне, те, що ми чуємо і вимовляємо, а письмо – це матеріальне втілення мови, те що ми можемо бачити і читати. Традиційно два поняття розмежовують у правовій доктрині Європейського Союзу, США, Канади, Австралії та Росії. Серед вітчизняних науковців-правників варто згадати І. Шутака та І. Онищука, які активно розробляють проблему техніки юридичного письма нормативно-правових актів. Проте юридичне письмо використовується не тільки в нормативно-правових актах, а тому інші сфери його застосування потребують дослідження.

Мета роботи полягає у дослідженні графічних особливостей юридичного письма.

Виклад основного матеріалу. Юридичне письмо втілюється в юридичних документах. Залежно від цільового призначення документів російська дослідниця О. Хазова виділяє такі різновиди юридичного письма [4]:

Юридичний текст є засобом вираження юридичного письма. Кожний юридичний текст має певну мету, виражає намір (інтенцію) автора – переконати, видати наказ, спонукати до певних дій, повідомити інформацію тощо. Особливість юридичного тексту полягає у тому, що його завданням є владний вплив на поведінку людей, спонукання до дії. Ці тексти відображають суспільне життя через правові норми як правила належної та обов'язкової поведінки, виконуючи таким чином регулятивну функцію. Юридичний текст характеризується такими головними ознаками [6]:

– інформативність (ця категорія стосується як семантики, так і форми тексту) – один із факторів ефективності смислового сприйняття викладеного матеріалу, змістовна насиченість тексту; змістовна зв'язність забезпечує єдність тексту як цілого, охоплює формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань, характеризується перш за все різнотипними мовними засобами, за допомогою яких здійснюється зв'язок між елементами тексту – граматичними, лексичними, логічними, стилістичними та асоціативними;

– логічна послідовність – це тісний логічний зв'язок між реченнями чи іншими елементами юридичного тексту з ознаками мети, причини, результативності (для цього, з цією метою, отже, однак, таким чином тощо), чітке членування тексту на абзаци, параграфи тощо;

– цілісність у структурно-змістовному плані – текст як спільна група речень повинен бути присвячений одній темі, з якою зіставляються всі речення, що входять до нього, передбачає впорядкованість частин тексту, їх неподільність, обґрунтованість, повноту;

– мотивованість – забезпечення переконливого характеру матеріалу, наявність необхідних посилань на офіційні статистичні дані, компетентні джерела, додатки тощо;

– смислова завершеність – інформація, подана у тексті, повинна вичерпно відображати тему, якій присвячений текст, не залишати можливості для змістовного доповнення і домислення невиражених положень. У тексті повинні знайти місце всі без винятку атрибути закінчених фраз, положень і правил, суб'єкт правовідносин не повинен потребувати роз'яснення змісту тексту, зокрема вираженої в законодавстві правової норми;

– ціленаправленість – чітке визначення призначення, мети повідомлення;

– ретроспективність – зверненість у минуле, розгляд обставин, що вже відбувалися;

– високий ступінь композиційної та мовної стандартизації: у юридичних текстах застосовуються усталені терміни, термінологічні конструкції, що виражають стандартні ситуації в праві, синтаксичні, лексичні та граматичні кліше; чітко визначена структура, що прискорює розроблення

та сприймання цих текстів, сприяє їх точності розуміння;

– волюнтативність – у юридичному тексті відбивається воля його автора.

Для юридичних текстів властиве обов'язкове означення таких екстралінгвістичних факторів комунікації: адресанта повідомлення (автора тексту), здебільшого це юридичні особи; адресата (отримувача повідомлення, читача); референта (об'єкта, предмета комунікації). В юридичних текстах, на відміну від інших, відсутнє ставлення автора тексту до об'єктивної дійсності та змістовного матеріалу. Змістово-підтекстова інформація, відтворювана шляхом породження асоціативних та конотативних значень, не властива юридичним текстам. У цих текстах однозначність смислу, конкретність, чіткість є основними принципами, умовою адекватного відтворення і розуміння, що не залишає місця для імпліцитної інформації [2].

Проблеми аналізу юридичного тексту є досить вагомими в сучасній науковій доктрині. Широке розуміння тексту як єдності форми та змісту передбачає аналіз кожної складової, а також засобів та прийомів їх створення. Тому дослідження юридичного тексту повинне включати аналіз таких елементів: форми (структури або формально-прагматичного членування); різних сторін змісту (функціональної, інформаційної, логічної, психологічної тощо); мовних та немовних (наприклад, в бланках документів значення має навіть пропуск, адже позначає відсутність знака в певній позиції) засобів.

Є. Шугріна вважає, що юридична техніка дає знання про конкретні умови оформлення будь-якого юридичного документа, вчинення будь-якої дії, дає змогу передбачити правові наслідки, що випливають з певного юридичного факту [5, с. 212]. Водночас, юридичний документ має текстові особливості, своєрідний мовний виклад, оскільки є письмовим носієм юридичної інформації. Щобільше, різні юридичні тексти, залежно від функціональної мети, розрізняються певною організацією, принципами і правилами виконання. Найбільш повно ці правила систематизовані та проаналізовані Є. Шугріною в роботі «Техніка юридичного письма». Юрислінгвіст зазначає «для того, щоб кожен суб'єкт права знав і розумів свої права та обов'язки, усвідомлював, як під час процесу був застосований закон до його конкретного випадку, мова юридичного документа повинна в цілому відповідати трьом умовам: бути точною, ясною і достовірною, а значить відповідати наступним вимогам» [5, с. 213]:

– відсутність емоційного забарвлення. Текст повинен мати рівний і спокійний стиль, щоб не відволікати від суті документа. Якщо в деяких юридичних документах, таких, як позовні заяви, скарги тощо, певний елемент емоційності може бути наявним, то в нормативно-правових актах,

договорах і актах правозастосування художня метафоричність, пишномовність фраз, публіцистичність неможливі;

– зв'язність і послідовність викладу матеріалу. Не допускається лексична та смислова абсурдність, відсутність логічної послідовності. Все це заважає правильному розумінню сенсу;

– точність, ясність і простота викладу матеріалу. Оскільки якість тексту впливає на ефективність правозастосування, практичний критерій повинен переважати над загальнолітературними вимогами. Висока точність передбачає, зокрема, можливість повтору окремих слів або фраз, якщо це необхідно. Може також виникнути проблема з адекватним перекладом з однієї мови на іншу.

Основним елементом будь-якого юридичного документа є речення. Вони мають свої правила побудови, що володіють істотним значенням у роботі з текстом:

1. Стислість. В юридичному тексті доцільно використовувати короткі речення. Усвідомивши дві або три думки, суб'єкт потребує паузи, щоб осмислити прочитане. Крапка в кінці речення – це сигнал для такої паузи. На жаль, у багатьох авторів юридичних текстів є неправильне уявлення про те, що якщо всю нормативну ідею висловити в одному реченні, то її комунікативні властивості зростуть. Довгі фрази призводять до необхідності включення складносурядних речень, що часто призводить до спотворення сенсу юридичного тексту.

Іноді розрив довгих речень і використання коротких роблять текст довшим. Але цього не слід побоюватися, оскільки основна мета тексту – зрозумілість викладу, а не стислість заради зрозумілості. Не слід впадати і в протилежну крайність і перевантажувати текст простими реченнями, які шикуються в один ряд. Це також знижує ступінь сприйняття матеріалу. В останньому випадку доцільно застосовувати нумерацію.

2. Внутрішня логіка пропозицій. Перше речення в документі має містити інформацію, яка забезпечить розуміння сенсу подальшого тексту. Будь-яке речення в середині документа повинне бути прив'язане до інформації у попередньому реченні або параграфі. Якщо документ адресований конкретному читачеві, то речення повинні зв'язуватися з діями саме цієї особи.

3. Юридичні штампи і кліше. В юридичній мові є стійкі сполучення слів, які за потреби варто використовувати, зважаючи на зміст юридичного документа. Часто використовуються такі штампи: «посадова особа державного органу», «відповідно до чинного законодавства», «в іншому випадку справа буде передана до суду», «відповідно до досягнутої домовленості», «гарантуємо повернення кредиту в сумі ...», «направляємо на розгляд і затвердження ...» і таке інше. Спроби зміни або скорочення таких кліше можуть призвести до

ускладненень в тлумаченні і застосуванні документа. В інших випадках неправильне використання штампів призводить до безграмотності тексту.

4. Розділові знаки. Усім відома фраза «Стратити не можна помилувати», в якій від розміщення коми сенс змінюється на протилежний. Аналогічні приклади можна знайти і в юридичних текстах. Наприклад, «Глава муніципального відділу освіти є головою представницького органу місцевого самоврядування, яка є депутатом і головою місцевої адміністрації» означає, що глава є головою представницького органу, але не є ні депутатом, ні головою адміністрації. Але якщо ми поставимо додаткову кому після слова «депутатом», то отримаємо додаткову інформацію: «Глава муніципального відділу освіти є головою представницького органу місцевого самоврядування, яка є депутатом, і головою місцевої адміністрації». У цьому випадку йдеться про те, що глава муніципального відділу освіти є також главою адміністрації. Він головує в представницькому органі, хоча і не є депутатом.

5. Дієслівні форми іменників і прикметників. Приклад двох речень: «Значущість випадку в тому, що він демонструє визнання судом великої важливості права на особисту таємницю». Та інший варіант: «Випадок значущий, оскільки демонструє, що суд визнав важливість права на особисту таємницю». Після перетворення іменників у прикметники або дієслова, що виражають відповідний зміст речення, творець документа починає шукати дієслова (присудки), щоб зробити речення правильним.

6. Позитивний виклад матеріалу. Психологи відзначають, що позитивні твердження краще сприймаються, ніж негативні. Порівняємо два речення. Перше: «Позивач стверджує, що він не міг вимагати справедливої плати не раніше, ніж після завершення проекту». Друге: «Позивач стверджує, що міг вимагати справедливої оплати тільки після завершення проекту». Тут виникає небезпека використання подвійного негативу. Наприклад, фраза «суддя не несправедливий» може зовсім не означати, що суддя справедливий.

Під час складання юридичних текстів варто уникати двозначності. Поняття, що мають подвійне значення, можуть виражатися як окремими словами, так і реченнями. Двозначність на рівні слів часто використовується юридичною мовою, коли деяким загальноживаним словам надається спеціальне (юридичне) значення. Іноді одні й ті ж слова можуть мати різне значення в різних контекстах. Двозначність в реченні може виникнути, якщо порядок слів неправильний, або нечітко вказано, чого стосується речення (чи окреме слово). Аналогічна ситуація може виникнути при використанні займенників, адже не завжди буває зрозуміло, якого іменника вони стосуються. Наприклад: «Ні вчителі, ні обслуговуючий персонал школи не несуть ніякої відповідальності за

школяра, який займається небезпечними видами спорту на території школи, включаючи будь-якого школяра, який допомагає (асистує) займатися небезпечними видами спорту, або будь-якого школяра, який спостерігає за цим, який знав або повинен був знати, що цей небезпечний вид спорту може принести шкоду здоров'ю йому або їй і що добровільно знаходиться в місці небезпеки або нездатний покинути місце небезпеки». Виникає логічне запитання: у чому полягають підстави відповідальності вчителя?

Значна частина юридичних текстів призначена для людей, які можуть не зрозуміти юридичної термінології і лексики. Труднощі можуть викликати слова і словосполучення, які хоча і є загальноживаними, але мають специфічне значення в юридичній термінології. Про це варто пам'ятати, складаючи юридичні тексти.

Часто під час підготовки юридичного документа неможливо обмежитися виключно юридичною термінологією [1]. Потрібно використати слова з розмовної, технічної, іноземної мови. Крім того, поруч із звичайними, вживають застарілі слова (архаїзми), технічні та іноземні терміни. Але при цьому неприпустимо як спрощення змісту юридичного письма, так і створення замість документа наукової статті або іноземного тексту. Важливо дотримуватися принципу єдності термінології. Варто звернути особливу увагу на важливість використання цього принципу не тільки в процесі складання тексту юридичного документа, але і при внесенні до нього змін чи доповнень.

Останнім часом спостерігається тенденція повернення до багатьох правових конструкцій, відомих з часів римського права. Уникнути використання іноземних слів в українській мові неможливо. Дуже часто при складанні юридичного документа важко обійтися без іноземного терміна. Низка термінів вже настільки міцно увійшла в повсякденне та юридичне письмо, що без них взагалі неможливе складання документів. Тому більш коректними видаються спроби виробити правила використання іноземної термінології.

Застарілі слова (архаїзми) теж функціонують у правовому побуті, наприклад, такі слова, як «кара», «діяння» та інші. У цьому випадку не треба боятися їх використовувати і намагатися замінити на більш сучасні синоніми. З іншого боку, деякі слова, які отримали досить широке застосування, починають об'єктивно старіти та зникати з ужитку, зокрема правового. У таких випадках потрібне внесення змін до юридичних текстів, їх осучаснення. Іноді в юридичну і повсякденну термінологію повертаються терміни, які тривалий час вважалися застарілими, наприклад: «присяжні». У такому разі необхідно усвідомити точний сучасний сенс використовуваного раніше слова, переконавшись, чи отримало воно досить широке визнання.

Спеціальна термінологія (технічна або наукова) має частотне застосування в юридичних текстах. Технічною термінологією рясніють будівельні норми і правила, правила техніки безпеки та дорожнього руху, експлуатації джерел підвищеної небезпеки. Не викликає сумніву необхідність розумного використання спеціальних слів в юридичних текстах, але кожне застосування технічних норм на практиці змушує залучати до тлумачення документа фахівця з технічною освітою, експерта. Це ускладнює та уповільнює правозастосувальну практику. Очевидно, повністю уникнути вживання вузькоспеціальних термінів неможливо, тому слід керуватися правилом максимального обмеження їхнього використання. У крайньому разі такі терміни вимагають спеціального визначення в тексті юридичного документа (як правило, це робиться на початку тексту).

Окрему проблему для юридичного письма становлять синоніми – слова, що мають різне написання, але приблизно однакове значення. Наприклад, «договір», «контракт», «угода». Неправильне, тобто таке, що не відповідає змісту тексту, використання синонімів у юридичних документах веде до спотворення його сенсу. Невдало підібраний синонім може звузити або розширити зміст документа. Наприклад, «порушення відносин» і «зміна відносин». Тому складаючи текст варто надавати перевагу практичній стороні, тому що це усуне багатозначність прочитання і тлумачення, можливі побічні ефекти, підвищить ефективність дії норми.

Омоніми – слова, які мають однакове написання або вимову, але різне значення, – також вимагають особливої уваги при їх використанні в юридичному тексті. Наприклад, слово «відведення» має різне значення, залежно від того, чого чи кого стосується. Наприклад, «відведення судді» і «відведення землі». Для підвищення ефективності сприйняття тексту, що містить омоніми, можна керуватися двома правилами:

1. Слово-омонім має бути адаптованим до речення тексту юридичного документа.

2. Омоніми з нетотожною вимовою необхідно супроводжувати знаками наголосу. Наприклад, «Орган» і «оргАн».

Вживаючи терміни в юридичному документі необхідно стежити за тим, щоб термін був зрозумілий не тільки автору, але й адресату. Якщо в автора документа виникає сумнів з цього приводу, доцільно розкрити зміст терміна, подати офіційне визначення терміна; розшифрувати його словами нейтральної лексики; забрати термін і замінити його загальнозрозумілими словами і виразами.

Висновки. Юридичне письмо – це засіб реалізації та спосіб вираження мови права. Для нього характерний підбір певних мовних засобів, який залежить від цільового призначення тексту юридичного документа, що зазвичай призначений

для користування не тільки професійними юристами, але й пересічними людьми. Саме тому під час складання юридичного документа слід дотримуватися принципів точності, чіткості, логічності й ефективності.

Література

1. Муцинина М. Об особенностях юридических текстов и юридических дефиниций. URL : http://liborui.ru/text/bull/ur_tehn.pdf
2. Правове письмо : [навч. посіб.] / В. А. Ватрас, Д. А. Монастирський, В. Г. Рогожа та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 148 с.
3. Українська мова. Енциклопедія. URL : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um68.htm>
4. Хазова О. Искусство юридического письма. М. : Юрайт, 2011. 181 с.
5. Шугрина Е. Техника юридического письма. М., 2000., 272 с.
6. Legal writing. URL : http://en.wikipedia.org/wiki/Legal_writing#Legal_drafting.

Анотація

Ляшук А. В. Графічні особливості юридичного письма. – Стаття.

У статті проведено дослідження особливостей застосування юридичного письма крізь призму юридичної лінгвістики. Описано різновиди юридичного письма відповідно до функціонального призначення юридичних текстів, в яких воно використовується. Закцентовано на важливості підбору мовних засобів згідно зі змістом юридичного документа й урахуванням цільової аудиторії адресатів.

Ключові слова: мова права, юридичне письмо, юридичний документ, юридичний текст, юридичний штамп.

Аннотация

Ляшук А. В. Графические особенности юридического письма. – Статья.

В статье проведено исследование особенностей применения юридического письма через призму юридической лингвистики. Описаны разновидности юридического письма соответствии с функциональным назначением юридических текстов, в которых оно используется. Акцентируется на важности подбора языковых средств в соответствии с содержанием юридического документа и с учетом целевой аудитории адресатов.

Ключевые слова: язык права, юридическое письмо, юридический документ, юридический текст, юридический штамп.

Summary

Liashuk A. V. Graphic features of legal writing. – Article.

The article deals with the peculiarities of the use of the legal writing through the lens of the legal linguistics. The legal writing types are described according to the functional purpose of the legal texts where they are used. The emphasis is made on the importance of the language signs selection in accordance with the content of the legal document and the target audience of the addressees.

Key words: legal language, legal writing, legal document, legal text, legal stamp.